

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ СЛОВО И РИСУНКА В РАННОТО ТВОРЧЕСТВО НА ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Каля Анева

Annotation: This study is devoted to Taras Shevchenko's literary art and fine art that are found in principal inseparability. The creativity of the poet-painter is set in a meaningful interaction between images and text. Poetry and paintings of Taras Shevchenko are recreating the same strong emotion that is driven by the perceptions of the Ukrainian people.

Keywords: Taras Shevchenko, fine art, poetry, interaction

Изкуството на Тарас Шевченко най-често се разглежда в отделни периоди, обособени от социални и житейски преживявания. Известни учени и изследователи, в много от своите изследвания, открояват периода между освобождението му от крепостничество през 1838 г. до 1840 г., когато излиза неговият първи стихотворен сборник „Кобзар”, като години на творчески подем и един от главните периоди в неговото изкуство. Тогава се появяват първите му социално обвързани творби и се оформя ранното му творчество, където започват да се открояват както произведения в сферата на поезията, така и такива в сферата на изобразителното изкуство. Общото между тези артистични изяви е, че и двете пресъздават емоционалните усещания на автора, споделяйки едни и същи мотиви.

Шевченко става народен творец, олицетворение на украинската нация, а също и обект на множество изследвания в социален, културен и творчески аспект. В поезията му оживява образът на родината и народа, обикновеният човек с неговите мисли и преживявания, неговата нерадостна съдба. На платното украинецът възпроизвежда главните образи от словото си. Това се потвърждава чрез паралелно разглеждане на творбите му от двете изкуства в ранното му творчество. В настоящото изследване ще бъдат подробно разгледани две такива произведения: „Катерина” и „Топола”. Още от самото заглавие те представят единството на творческото мислене на Тарас Шевченко, което е заложено в смислово взаимодействие в създадените изображения и стихове.

Основна насока в творбите му, без значение дали са поетични, или изобразителни, винаги остава украинската душа. Шевченко завладява с изкуството си, защото то е близко до обикновения човек. Творецът на родното съпреживява със своя народ болките и стремежите, а обект на неговото творчество е неговият дух. Също както обектът,

така и творецът „принадлежат на един народ, който има *своя* собствена история, *своя* участ, *своя* култура, *свои* традиции и следователно *своя* душевност.” Именно присъствието на родното, което се намира в произведенията на изкуството, прави всяка култура национална (Аврамов 1993: 227). Шевченко използва своите умения в изкуствата, за да възроди и защити националното самосъзнание.

Силен израз на неговия талант намираме в поемата „Катерина” от 1838 г. Емблематична творба, посветена на Василий Жуковски, която има своето олицетворение и в сферата на изобразителното изкуство. Съществува твърдение, че в по-късната автобиографична повест на Шевченко „Художник” (1856 г.) са описани събитията, свързани с процеса на създаването на картината. Живописната „Катерина” там се нарича „Весталка”. Сходно значение с името на картината, което идва от гръцката дума "katarios" и значи – „чиста, непорочна”. Заглавието още веднъж говори за стремежа на автора да представи чистотата на украинската народност.

„Катерина” заема особено място в ранното творчество на украинеца, който е под силното въздействие на народната песен, а поезията му е пропита от фолклорната символика. Влиянието на песенната традиция се чувства в ритмиката на творчеството му от тези години, където доминира разработеният коломийков стих. Чрез поемата „Катерина” Тарас Шевченко показва придобитото майсторство, страст и професионализъм в двете области, които имат незаменим отпечатък в живота му – поезията и живописата.

В сюжета на поемата красива украинска селянка се влюбва в московски войник. За нещастие обаче хорските приказки се оказват верни и тази девойка – Катерина, остава сама, обезчестена и очакваща детето на лъжливия руснак. В образите на бащата и майката намираме силата на обичая и традициите на морала – те се отричат от младата девойка и я гонят от къщи, тъй като това, което се е случило, е в разрез с техните ценности. В непоколебимия свят на принципи, Катерина се оказва излишна и не успява да открие своето място. Отчаяна и съкрушена, тя започва странстване по негостоприемните пътища към Москва, за да търси своя любим. Тя е изоставена от всички, а нейният възлюбен не иска да приеме нито нея, нито сина си. Тук мъката на Катерина намира своя връх. Тя потъва в студените води на реката, търсейки покой за душата си.

Драмата на украинското селячество, мъката на любещото сърце, мотивът за родното присъстват навсякъде и всичко това е описано и обрисувано в едноименните творби на Шевченко с поразяваща сила и емоция. Той пресъздава трагедията на украинската селянка-покритка¹⁴, поставена в зависимост от социалните условия. Тази творба води

началото на една основна тема в творчеството на Шевченко – темата за жената и нейните неволи, която продължава в други творби („Наймичка”, „Сон”, „Мати-покритка”, „Марина”).

В композицията на творбата има няколко лирични отклонения на автора, в които той изразява чувствата и мислите си. В цялата поема се усеща прилив на трагизъм, болка, а заедно с това и желание на лирическия аз да бъде съпричастен и да помогне на лирическата героиня. По този начин Шевченко засилва вниманието и силата на романтичните явления от времето, в което твори и живее. В поемата откриваме органично сливане на романтичното и реалистичното начало; романтиката обаче е погубена от сблъсъка с реалността.

Картината „Катерина” от 1842 г. е истински шедьовър, който сякаш се явява събирателно на най-драматичните епизоди от поемата. Шевченко работи върху нея две години в Петербург. Рисува я на платно с размери 93×72,3см с маслени бои. Тези бои съхнат по-бавно, което изисква и по-бавно рисуване при всеки детайл. За техниката на рисуване с маслени бои трябва да се отбележи, че ако се пресъздава реално съществуващ обект, преди да се положат цветовете е добре да има конструктивна скица. Правилното нанасяне на всеки слой е от значение за изсъхването на картината и съответно нейното запазване във времето; маслените бои се отличават с дълбочината на цветния тон, а живописата с тях – с по-дълъг период на съхнене на творбата. По тази причина рисуването с маслени бои се счита за една от най-сложните и скъпи техники.

В центъра на двете творби е образът на украинската девойка – Катерина. Чрез нея авторът изобразява духовната сила, чистотата на украинската жена и желанието за борба, но и невъзможността за щастие в неблагоприятната крепостническа действителност. Нейният образ отговаря на този, описан с много епитети и сравнения в поемата („черновежда”, „бяло цвете”, „млада булка” и т.н. (Шевченко 1960)¹⁵. Тя е изобразена в типично народни дрехи – бяла риза, червена пола и престилка, главата украсена с червена лента. Тази девойка сякаш символизира чистотата на украинския народ, неговата крехкост и деликатност. Важно е да се отбележи, че в картината е загатната бременност – още един елемент, който се припокрива в словесното описание. Описателността в поемата е пресъздадена на платното с много елементи, които са налични и в двете изкуства. Босоногото момиче е представено така и в поемата: „*Бяга боса из гората// плаче Катерина...*”. Илюстрирайки я със сведена глава в картината, Шевченко пресъздава цялостното настроение

Покритка – украинско момиче, което не е опазило честта си и има извънбрачно дете. Според стара украинска традиция, тя реже косите си и покрива главата си с кърпа. Оттам идва названието – покритка.

на селянката – измамена и обречена.

От дясната ѝ страна е образът на селянин. От ляво е възлюбеният върху необуздан кон. Образите на персонажите са изобразени в крайните цветови нюанси – руснакът е тъмен и почти неразличим, а селянинът е в бели дрехи и създава усещане за светлина. Катерина се намира между тях, сякаш това изразява нейното душевно разкъсване – да последва сърцето си или традициите на рода.

Също както нейната фигура тази на злонамерения московец намира конкретен словесен образ:

*„А той я погледна
и удари коня с шпори.*

...

*Той не чува, удря коня,
конят буен скача.”*

И точно в такава динамична позиция е изобразен конникът на платното – около него облак прах и конят изправен на два крака.

Друг елемент, който присъства и в двете творби е дъбът. Основното му символно значение е безсмъртието и вечността. За славяните това е най-свещеното растение, защото според техните представи Вселената е огромно дъбово дърво (Илиева-Дъбова 2011). Пейзажът е органично свързан с преживяванията на героинята. Фрагмент от картината, падналата клонка на това здраво дърво, може да се приеме за символ, който изразява разклащане на устоите в света:

*„Ех, не вятър, вятър буен
дъбове прекършва.”*

Съдбата на красивата девойка е пречупеното клонче – прекършен е и нейният вътрешен мир. Шевченко успява да докосне струните на човешката душа, за да съпреживее участието на героинята си. И в поетичен, и в изобразителен план авторът оставя следите на своя безмерен талант, а когато предоставя визуализация на душевната болка, въздействието е много по-внушително.

От този ранен период на Шевченковото творчество се открояват и други творби със съответствие в живописен и поетичен план („Маряна-калугерка”, „Хайдамаки”, „Сън”). Още една от тях е едноименното произведение – „Топола”.

В баладата „Топола” се разказва за девойка, която обича млад казак. Но той заминава и повече не се връща. Тук образът на майката отново е в унисон с действителността и народните традиции – тя не взима под внимание чувствата на дъщеря си и иска да я омъжи

насила. Поболяла се за любовта си, момата търси съвет от стара врачка. Тя ѝ дава магическа отвара, с която се превръща в топола наред полето, която вечно чака и търси любимия си. Произведението е създадено на основата на народни предания и поверия – преплитат се фантастичното с реалното, описвайки трагедията на една неизживяна любов.

Рисунката със същото име е върху цветна хартия с италиански молив. Рисуването с молив позволява нанасянето на интензивни, насечени черти и линии и детайлизирането. В стихосбирката на Шевченко „Кобзар” от 1840 г. преди баладата е прибавен лист с изображението и посвещение на Петър Петровски. Мотивът на рисунката, настроението ѝ, е близко до фолклорния образ на дървото и е съзвучна с редовете от баладата.

Образите на растенията са едни от най-главните символи в творчеството на Шевченко. Повечето от тези образи имат постоянна метафора за означение на девойки и жени и обрисуват техните преживявания, чувства и качества. Растенията се персонифицират, придобиват символно значение и стават носители на определени мисли и идеи на автора, възприемайки се с лекота от читателя. Най-често в творбите му се използват такива растения като топола, калина, върба, лилия, мак, зеленика и т.н. Най-любим и най-използван образ за асоцииране на жената в поезията на Тарас Шевченко е тополата (Микитів 1999). Още в древността дървото се смята за свързано с женското начало: „Античните гърци вярвали, че дъщерите на Хелиос така безутешно оплаквали брат си Фаетон, че боговете олимпийци се смилели над тяхната мъка и ги превърнали в нимфи на тополите” (Илиева-Дъбова 2011). Символът на дълголетното дърво е много устойчив елемент в украинския космос.

В украинския фолклор, както и в този на много други славянски народи, съществува поверието, че човешката душа може да се прероди в дърво, най-често в топола. Тази легенда оставя своя белег и върху символа на тополата при Шевченко. Ще се добави и образът от предното произведение – „Катерина”, която също е сравнена с топола (Микитів 1999): „*Тя стоя като топола// край път в равнината.*”

Природата заема главно място в ранното поетично и изобразително изкуство на Шевченко. Той пресъздава лирични чувства и мисли, които са в тънка връзка със заобикалящия свят. Това романтично усещане за света се изразява и в двете му изкуства – в поезията той използва голямо количество епитети, с които да подсили емоцията, а в изобразителното изкуство пейзажът, дървото са най-честите спътници на неговите герои. В пейзажа на ранната му поезия са представени предимно романтични, фолклорно-песенни символи. Те, бидейки константи в украинската душевност или етнически образи-концепции,

са едновременно елементи на архетипния пейзаж-ландшафт, който представя лицето на епохата и украинския народ (Генералюк 2009).

Литература:

Аврамов 1993: Аврамов, Димитър. Диалог между две изкуства. София, Български писател, 1993, 453 с.

Бородін 1984: Бородін, Василий. Т. Г. Шевченко. Біографія. Київ, Наукова думка, 1984, 560 с.

Генералюк 2009: Генералюк, Леся. Пейзаж-гіпотипозис (пластичний пейзаж) у творчості Шевченка. – В: Актуальні проблеми слов'янської філології, 2009, XX, с. 39-46. <<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16549/06-Generaluk.pdf?sequence=1>> (посетен на 27.10.2014 г.)

Илиева-Дъбова 2011: Илиева-Дъбова, Илиана. Гората и дървото – символи и знаци. –В: Българска наука, 2011. <<http://nauka.bg/a/%D0%E3%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%E0-%D0%E8-%D0%E4%D1%8A%D1%80%D0%E2%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D1%81%D0%B8%D0%BC-%D0%E2%D0%BE%D0%EB%D0%B8-%D0%B8-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8>> (посетен 27.10.2014 г.)

Шевченко 1960:. Тарас Григорович Шевченко. Избрани произведения в два тома. София, Народна култура, 1960 (прев. Методиев, Димитър).

Микитів 1999: Микитів, Галина. Рослинна символіка як засіб творення жіночих образів у поезії Т. Г. Шевченка. –В: Вісник Запорізького державного університету, 1999, № 1, 78-82 с. <http://visnykznu.org/pdf/t_visn_99/%D0%A4%D0%B8%D0%BE1-99.pdf> (посетен 27.10.2014 г.)

Информация за автора:

Калия Борисова Анева – дипломант Славянска филология, Софийски университет

E-mail: kaliya.aneva@gmail.com